

קישור להקלטה:
bit.ly/manitou1-5

נר מצווה, שיעור שני תמלול

מבוא למאבק בין מלכות יוון וישראל

אנחנו נלמד איזה נושא ב'נר מצווה', זה הספר של המהר"ל על חנוכה, וזה המלחמה שהייתה בין יוון וישראל, בתקופת המכבים, בתקופת כל המאורע של חנוכה. המהר"ל מסביר את זה, מקשר את זה לנושא יותר רחב, כדי להקדים את ההגדרה שלו על אותה מלחמה בין היוונים והיהודים בתקופת בית שני. אז הוא מקדים את זה במדרש אחד שנתחיל בו, במדרש רבה, על סדר המלכויות – שאנחנו בעימות איתן מהתחלת ההיסטוריה של המין האנושי.

מהתחלת אדם הראשון, יש איזו תכנית של סדר של מלכויות, עד ימות המשיח. אתם זוכרים את הנושא, יש ארבע מלכויות: בבל, מדי – זה 'פרס ומדי', יוון ורומא-רומי. אז נתחיל באותו מדרש, איך המדרש מסביר את התכנית של ההיסטוריה הכלל עולמית שצריך ל... איך אפשר להגדיר את זה? מלכתחילה אין שום הכרח בצורה של המלכות. אבל היעד של התרבות השייכת לאותה מלכות זה אותו יעד כי מדובר בנפש האדם. כל ההיסטוריה של המין האנושי היא התפתחות של נפש האדם. זה דומה מאוד, אגב, למה שאנחנו מוצאים בפילוסופיה של הֶגֶל, אבל בצורה אחרת לגמרי. זה כבר המדרש, לא הפילוסופיה של הֶגֶל.

והמהר"ל מסביר, לפי כמה מקורות, שיש כמה כוחות בנפש האדם. יש קודם כול הכוח הגופני, הגוף; אחר כך הכוח הנפשי; אחר כך הכוח השכלי; ואחר כך הכוח של חייה מדבר, דהיינו: הדמות הכוללת של כל הכוחות של האדם. וזה מקביל לארבע מלכויות שהתפתחו בהיסטוריה: מלכות בבל – זה מקביל לכוח הגופני, עיקר התרבות של מלכות בבל זה תרבות של הגוף; אחר כך פרס ומדי – בעיקר במדרש זה מדי, אבל זה אותה תרבות לפי המקורות של התנ"ך, פרס ומדי זה אותה תקופה – זה הכוח הנפשי, הרגשי; אחר כך בא

יוון – זה הכוח השכלי; אחר כך בא רומי, זה החי-מדבר, הכוח הדפרי של האדם. טוב זה נושא כבר שאתם רגילים לו, אז נראה איך המדרש מגדיר את זה.

ומייד נתחיל באותה תקופה של יוון: מה קורה במלחמה בין היוונים ועם ישראל דאז, דהיינו היהודים. אני רוצה שוב להזכיר את זה: אנחנו נמצאים בתקופת בית שני, אחרי תקופת הנבואה. ולכן עם ישראל, הוא, הזהות שלו – זה הזהות היהודית. בתקופה הקודמת – תקופת הנבואה, זה היה העם העברי. ולכן יש איזה מין 'מיעוט הצורה' של עם ישראל בבית שני. אפשר להגדיר את זה ככה: גדלות זהות ישראל – זה בבית ראשון, כשהייתה כוח הנבואה. וכוח הנבואה כולל גם הכוח הגופני, הנפשי, השכלי וה'אצמי', אם אפשר לומר את זה. 'אדם', 'אתם קרויים אדם' (יבמות סא ע"א). בבית שני יש הקטנה של כוח של עם ישראל, איזה מין... – 'מין' אולי זה קצת מוגזם – הצורה של עם ישראל היא בקטנות¹. ולכן זה נתן אפשרות לאומה הזו שנקראת 'יוון' – ואחר כך נחזור על ההגדרה של יוון באותה התפתחות – לתקוף את עם ישראל דווקא במישור של הכוח השכלי, דהיינו החכמה. וזה המלחמה בין החכמה היוונית והתורה בישראל.

אבל, אף על פי שזה נראה אולי קצת פרדוקסלי, צריך ללמוד את זה במקורות: כוח התורה בישראל בבית שני היה יותר קטן, יותר נמוך, ממה שהיה בתקופת הנביאים. למה אני אומר שזה פרדוקסלי? מכיוון שלפי המקורות של ההיסטוריה הפשוטה, כל מה שאנחנו יודעים מהתפישות כוח התורה – זה המשנה, זה התלמוד, זה דווקא השורש – זה בית שני. אבל בכל זאת, צריך להבין את זה: התקופה של הנבואה נגמרה, לא נגמרה בבת אחת, יש תקופה ארוכה מאוד של מעבר בין תקופת הנבואה ותקופת החכמה של התלמוד, והמישור של רוח הקודש שממשיך. אבל בכל זאת, אין להשוות בצורה, בדמות. יש 'שם ישראל' בבית ראשון ו'שם ישראל' בבית שני, ויש הקטנה של הדמות. זה מובן? ולכן אנחנו ננסים לאותה תקופה של המלחמה עם חכמת יוון בחולשה. זה נתן כוח ליוונים במלחמה שלהם נגד ישראל. ונראה איך המהר"ל מסביר את זה מייד.

מלכות יוון

אז קודם כול אני רוצה להתחיל במקור במדרש. זה לא נמצא בדף שלכם, זה בהתחלה, בהקדמה של המהר"ל. הנה, ההתפתחות של ההיסטוריה האנושית. זה על הפסוק: "וְהָאֲרָץ הָיְתָה תְהוֹם וְבָהוּ וְחָשָׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם" (בראשית א, ב). לפי

1. יומא כא ע"ב.

המדרש, זה, בצורה של פסוק אחד, כל ההסברים שאנחנו מוצאים בכל המקרא כולו על ההתפתחות של ההיסטוריה האנושית, מההתחלה עד ימות המשיח. וכך מסביר את זה המדרש (בראשית רבה ב, ד):

"ר' שמעון בן לקיש פתר קריא [בגלויות]" – פירש את המקרא לפי סדר הגלויות. לאמיתו של דבר, לנושא שלנו, זה נקרא 'מלכויות'. אבל בהקשר לכל מלכות שהייתה כלל-עולמית, בנתונים של אותן התקופות, יש גם כן גלות ששייך לאותו מלכות. 'גלות אור כשדים' שייך למלכות בבל, וכן הלאה. "וְהָאֶרֶץ הָיְתָה תְּהוֹ – זה גלות בבל", תהו, "שנאמר" – בירמיהו (ד, כג) – "וְאֵת הָאֶרֶץ וְהַנָּה תְּהוֹ". אז לפי הפרק בירמיהו אנחנו מבינים שזה שייך לתרבות בבל, שנקראת "תהו". "וְנָבְהוּ – זה גלות מדי", שנאמר, במגילת אסתר (ו, יד) – "וַיָּבֹהֻּ לְהָבִיא אֶת הַמֶּן", אז פה, המדרש מפרש את הפסוק של מגילת אסתר בהקשר ל"בהו", שזה ההגדרה של גלות מדי. "וְחֶשֶׁף – זה גלות יוון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיה, שהייתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל". וזה הנושא שנלמד במהר"ל עצמו.

אז המדרש מסביר: "תהו" – בבל, "בהו" – מדי, "וְחֶשֶׁף עַל פְּנֵי תְהוֹם": "חֶשֶׁף" – זה יוון, "תְהוֹם" – זה רומי. והוא מסביר קצת באופן יותר מפורש מה שקרה עם יוון: זה גלות יוון "שהחשיכה עיניהם של ישראל". צריך להבין את הביטוי, למה דווקא בעלי המדרש בחרו באותו ביטוי "החשיכה עיניהם של ישראל", זה קשור לעניין של היעדר האור. בהמשך הספר שלו, המהר"ל מסביר מה הקשר בין אור של חנוכה והמלחמה נגד היוונים. רק לזכור את כל הביטויים פה: "החשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיה, שהייתה אומרת להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוהי ישראל". במה מדובר? כשיוון הייתה שולטת במלכות יהודה אז לא רצתה להשמיד את עם ישראל כעם, אלא לנתק אותו מהתורה והקדושה.

"להשכיחם מתורתך": הניסיון של יוון לנתק את היהודים מהתורה

יש שני ממדים למלחמה של היוונים נגד ישראל. להעביר את היהודים מהתורה – אתם מוצאים ב'על הניסים' שאנחנו אומרים בימי חנוכה: "להשכיחם מתורתך". יש כמה גרסאות בנוסח האשכנזי, הבבלי, הספרדי, אבל סוף סוף זה הולך לאותו כיוון: חוץ מהגזירות שאסרו על היהודים לקיים כל מצוות שבתורה, אסרו באופן מיוחד לימוד תורה. רצו לנתק את עם ישראל מידיעת התורה, ובאופן יותר מסוכן: להוציא את השם 'ישראל' מהתורה, את הקשר שיש בין התורה ועם ישראל. זו הייתה המשימה של התרבות המערבית: לקחת

את התנ"ך מעם ישראל, לתרגם אותו בשפות זרות, וזה התחיל ביוון, בלשון היווני, ואחר כך – אפשר לומר עד התקופה של מלחמת העולם השנייה, באופן ראסמי באוניברסיטאות במערב – התנ"ך היה שייך לנצרות. היו מסבירים לפי התקופות: זה היה שייך לעם ישראל של התנ"ך, דהיינו העברים, אבל אין שום קשר בין העברים והיהודים, יהודים זה משהו אחר לגמרי. אז התקופה הראשונה, זה – התנ"ך הוא עברי. הוא נכתב בעברית, כן? אחר כך, מדברים על 'יהודי-נוצרי', בתקופה של בית שני ואחרי בית שני, 'יהודי-נוצרי'. אחר כך שוכחים 'יהודי', ו[נותר רק] 'נוצרי'.

וזה ההתפתחות של הנושא שהמהר"ל מסביר אותו: המשימה של היוונים זה היה לנתק את זהות ישראל מהתורה, כאילו התורה זה ספר של חכמה ששייך לתרבות האנושית הכללית, וכמעט והצליחו בזה. היהודים המתבוללים שכחו שהתנ"ך היה שייך ליהדות. בעיניהם התנ"ך זה עניין נוצרי, והפצת התנ"ך בעולם נעשה בשם הנוצרים! לא בשם היהודים. זה ידוע. עד תקופת מדינת ישראל. אז אנחנו כבר בתקופה חדשה לגמרי, משהו השתנה לגמרי. יודעים בעולם, חוזרים על אותה ידיעה קדומה: שכן, סוף סוף, התנ"ך שייך ליהודים, מכיוון [ש]היהודים – זהו זה עם ישראל של התנ"ך. מבינים את חומרת הנושא? ואפשר להרחיב את העניינים, אבל זה מספיק ברור. אז זה מה שאנחנו אומרים ב'על הניסים', לפי כל הגרסאות: "לשכחם מתורתך", "ולהשכיחם תורתך", "ולהשכיחם מתורתך". זה מובן, כן?

אז הם נתנו אפשרות ליהודים, שהיו תחת השלטון של יוון בארץ ישראל, להמשיך לחיות כעם. אבל בתנאי שיקבלו את השלטון היווני, עם כל המשתמע מזה, כולל התרבות היוונית. ואם רוצים להמשיך עם דת יהודית – אבל שדת יהודית לא תהיה דת התורה, אלא איזה מין דת דומה לדתות שהיו באותה תקופה. ולכן נתנו את הרשות להביא קורבנות לבית המקדש, אבל בתנאי: שייכתבו על קרן השור של הקורבן: "אין לנו חלק באלוהי ישראל". ולכן צריך להבין, כשהמדרש, וזה נמצא גם בגמרא, מזכיר לנו את אותה תקופה, צריך לזכור מה קרה באמת: הסכנה של התייוונות של עם ישראל.

ואם נגיע לזה, נדבר עוד על זה – יש נושא שקשור לחנוכה: למה אין לנו שום ספר מסורתי על עניין של חנוכה? ותנ"ך – זה מובן, כי התנ"ך הסתיים לפני תקופת חנוכה. הספרים שנקראים 'המקבים' זה תקופה אחרת, זה איזה מין... ספרות של מאמינים, שזה נקרא 'הספרים החיצוניים'. אף על פי שהרבה רבנים השתמשו בזה, אבל זה לא נתקבל כספר מסורתי. מכל מקום לא כספר מספרי התנ"ך. אבל השאלה היא: שאנחנו לא מוצאים אפילו בתלמוד מסכת השייכת לנושא חנוכה, כמו שלמשל אנחנו מוצאים מסכת ששייכת לנושא

מגילת אסתר. יש 'מסכת מגילה', אין 'מסכת חנוכה' בתלמוד. יש פה ושם כמה סוגיות קטנות מאוד, קשורות לנושא של אור של נרות. למשל במסכת שבת (כא ע"ב ואילך), אז מדברים קצת על חנוכה.

אחת מהסיבות – יש הרבה סיבות לזה, זה לא הנושא שלנו עכשיו – אבל אחת מהסיבות [היא] שאותה מלחמה, בין יוון לעם ישראל, לא נגמרה. זה עוד לא נגמר. אנחנו בשלב, כפי שאמרתי מקודם, שאנחנו יותר חזקים מאי פעם: שאלפיים שנה של גלות באותה מלחמה, העולם כבר מתחיל לזכור את זה שהתורה שייכת לישראל ולא לגויים, ולא ליוונים, ולא לרומאים, ולא לנוצרים. אבל אני זוכר כשאני הייתי ילד, לפני מלחמת העולם, באוניברסיטאות, כשהיו מביאים איזה ציטוט מהתנ"ך, זה היה או בלטינית, או ביוונית, וברור שזה היה נוצרי! אתם מרגישים איך השתנה בעולם, מדור לדור, כן? אז מכיוון שזה לא נגמר, אז זה לא ניתן להיכתב. כותבים רק היסטוריה שנגמרה. כל עוד שסיפור לא נגמר – לא כותבים אותו, זה נשאר בתורה שבעל פה. זה אחת מהסיבות שאנחנו לומדים על אותו נושא: למה אסור להעלות בכתב העניינים של חנוכה? צריך להישאר בעל פה. מכיוון שאותה מלחמה עוד לא נגמרה. העימות בין החכמה הכללית – עכשיו מגדירים את זה בשם 'פילוסופיה' – והתורה פתורה. זה התחיל באותה תקופה, כשהכוח השכלי של הנפש האנושי התגלה דווקא כיוון, כפי שנראה בעוד מקור אחר. זה מובן?

אז אני אמשך: "תהו זה בבל" – והמשימה של "תהו" זה היה: להשמיד באופן גופני את עם ישראל דאז. מניצולי אותה תקופה זה משפחת אברהם אבינו. אחר כך מדי: העימות היה במישור הנפשי, גם כן עם סכנה של השמדה פיזית. אבל אצל יוון המטרה לא הייתה השמדה פיזית, אלא שינוי הזהות, לחסל את הייחוד שיש בישראל כעם הנבואה. מכיוון שאנחנו נמצאים בתקופה של אחרי-הנבואה, היה להם כוח כל כך גדול להילחם נגד ישראל. כי היהדות באותה תקופה נראית כדת בין דתות. ולכן זה הייתה העיקר בתרבויות האלו באותה תקופה – היו מקבלים את הדתות של עמים אחרים, אבל בתנאי שזה יהיה דתות דומות: יש דת יוונית, יש דת מצרית, יהיה דת יהודית. אבל שום שייכות עם התורה כתורה של תקופת הנבואה. ולכן היו מקבלים את הטקסים של היהודים – אתם רוצים להביא קורבנות לבית המקדש שלכם? אבל תביאו, בתנאי שזה יהיה דת דומה לדת אחרת. זה מובן?

אחרי תקופת האמנציפציה באירופה, זה מה שלמשל הצרפתים הציעו ליהודים: לחדול להיות עם מיוחד, שייך לתורה. להיות כמו שאר בני אדם באירופה – יש צרפתים, יש

אנגלים, יש גרמנים, יהיו [בתוך אותם העמים] גם כן [יחידים] שהם [יהיו] נוצרים. אז יהיו גם כן אנגלים, צרפתים, גרמנים שיהיו יהודים, עם דת יהודית. אבל הייחוד של עם ישראל כעם התורה – רצו לחסל את זה. וזה דומה מאוד למה שקרה אחרי המהפכה הצרפתית באירופה. וזה גרם אותה התבוללות, שבאותה תקופה הייתה התיוונות.

אבל זה מה שראו חכמי המדרש: המלחמה של בבל נגד ישראל – זה במישור אחד: גופני, כוח הגופני של נפש האדם. מדי, פרס – זה נפשי. תראו את זה ביותר פרטים בספרו של המהר"ל. יוון – המלחמה היא שכלית. ואי אפשר שלא לגלות את זה: מה בין החכמה הכללית במלחמתה נגד התורה – השורשים זה הפילוסופיה היוונית. זה ברור.

אז נמשיך: "על פני תהום – זה גלות ממלכת הרשעה, שאין להם חקר כמו התהום. מה התהום הזה אין לו חקר, אף הרשעים כן" – "ממלכת הרשעה" זה רומי – "וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֵף" – זה רוחו של מלך המשיח, היאך מה דאת אמר" – כפי שאנחנו אומרים, לפי הפסוק בישעיה (יא, ב): "וְנָתַח עָלָיו רוּחַ ה'". אם כן, הנה ההיסטוריוסופיה של המדרש, באופן סכמתי וכללי מאוד: מההתחלה עד הסוף, ארבע מלכויות, שמתפתחות אחת אחרי השני. וזה כוח התרבות האנושי, וצריך להיות ככה: הצורה לא הייתה הכרחית מלכתחילה. הבבלים היו בבלים. אבל באותה תקופה, המשימה של התרבות זה הכוח הגופני. אחר כך פרס, מדי. הצורה של אותה תרבות זה טפל, זה לא העיקר. העיקר זה העצם של אותה תרבות. אז זה השלב השני: הכוח הנפשי. ואחר כך אנחנו מגיעים לשלב השלישי, זה הכוח השכלי שמתגלה דרך יוון. ואיך? נראה את זה עם מקור אחר בגמרא מייד. אחר כך המלכות הרביעית "שאיין לה חקר", אלפיים שנה, זה ארוך מאוד, זה התגלה ברומא, ברומי. וזה מין זהות אנושית שכוללת גם את הכוח הגופני וגם הנפשי וגם השכלי, כירושא ממה שקדם לה, ושהיא לוקחת לעצמה את שם "ישראל" נגד ישראל. זה מלכות רומי. ואחרי סוף מלכות רומי, בסוף המלכות הרביעית, אז מתחיל מלכות המשיח: "וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֵף עַל פְּנֵי הַמַּיִם". אז זה סדר לפי ארבע, שהן חמש תקופות: בבל, מדי, יוון, רומי, ואחר כך ישראל.

המדרש ממשיך בנושא שלו: בזכות מה הכול הסתדר? בזכות התשובה, ותראו את זה במדרש.³ וכיוון שהתחלנו לשוב, אנחנו נמצאים כבר באותה תקופה.

3. בראשית רבה ב, ד: "באיזו זכות ממששת ובאה, המרחפת על פני המים, בזכות התשובה שנמשלה כמים, שנאמר (איכה ב, יט) 'שִׁפְכִי כַּמִּים לַבַּיִת'".

"יִפֶּתְ אֱלֹהִים לִיפֶת וַיִּשְׁכֶּן בְּאֶהֱלֵי שָׁם": היחס האמביוולנטי לציביליזציה היוונית

אז הנה ההגדרה של המדרש על תרבות יוון: חושך. לכאורה יש כמין סתירה: זה הכוח השכלי, והמדרש מגדיר את זה כחושך. אז נלמד את זה: גבי התגלות אור הנבואה, אור התורה – הכוח השכלי האנושי, ורק אנושי, זה כמו חושך גבי אור. לכן, מה רצו "להחשיך עיניהם של ישראל" – לסתום את האור שיש בעיני ישראל. אבל זה הגדרה שלילית: יוון זה חושך. בגמרא אנחנו מוצאים הגדרה חיובית של אותו כוח של יוון (נר מצווה, עמ' יב):

"ולכך דרשו ז"ל" – על הפסוק בבראשית (ט, כז) – "יִפֶּתְ אֱלֹהִים לִיפֶת וַיִּשְׁכֶּן בְּאֶהֱלֵי שָׁם, ופִּירְשׁוּ ז"ל" – במסכת מגילה (ט ע"ב): "אמר רב חייא בר אבא, היינו טעמא" – הטעם הוא ככה: "דכתיב" – מה שאומר הפסוק: "יִפֶּתְ אֱלֹהִים לִיפֶת" – "יִפֶּת" זה: נתת את היופי ליפת, עשית יופי ליפת. "יִפְיוּתוֹ שֶׁל יִפֶּת יֵהֵא בִּאֱהֵלֵי שָׁם" – יש צד של יופי ביפת, והפסוק אומר – זה נבואה של נוח לבניו: "וַיִּשְׁכֶּן בְּאֶהֱלֵי שָׁם" – "כלומר מן היופי של בני יפת, וזהו לשון יווני, שהוא היפה יותר, יהיה התורה באהלי שם" – דהיינו, שנתנו רשות לתרגם את התורה בהתחלה רק בלשון יוון כדי לקיים את הנבואה: "יִפֶּתְ אֱלֹהִים לִיפֶת". מה זה היופי של יפת? זה יוון, אומרת הגמרא. דהיינו, הכוח של היופי – וזה במישור החלק השכלי של נפש האדם – התגלה דווקא בנחלת יפת, ודווקא ביוון. בהיסטוריה מתגלה שמה שנאמר באותה נבואה זה נמצא ביוון.

ובמציאות אנחנו מגלים את זה: בתרבות כלל עולמית עכשיו, יש שורש אוניברסלי של התפיסה של היופי שיש בעולם, החכמה של העולם החיצוני. ומאותה תפיסה של האסתטיקה שיש בעולם החיצוני, יצא דווקא לשון המדע, דרך המתמטיקה בתפיסה היוונית. ולכן אותה חכמה כלל אנושית עכשיו, כולם יודעים, יש הסכמה כללית שהשורש היה באופי המיוחד של יוון בכל התרבויות שבעולם. זה מובן? ולכן זה התגלה ביוון, ודרך התרבות היוונית. פה אנחנו, באותו מקור החיובי של ההגדרה: מהו כוחו של יוון כבני יפת?

ומכיוון שבסוף הפסוק כתוב: "וַיִּשְׁכֶּן בְּאֶהֱלֵי שָׁם" – איך היופי של יפת, דהיינו יוון, ישכון "בְּאֶהֱלֵי שָׁם"? נתנו אפשרות לתרגם את התורה בלשון יוונית, כדי שהיופי של יוון יהיה "בְּאֶהֱלֵי שָׁם". מה זה "אוהלי שם"? 'אוהל' זה בית המדרש, לפי הגמרא. זה מובן, כן? כשלומדים "בְּאֶהֱלֵי שָׁם", כשלומדים תורה "בְּאֶהֱלֵי שָׁם", אז היופי של יפת צריך לשכון גם כן. דהיינו, הצורה של אותו יופי, הכוח השכלי של האדם – זה לשון יוון.

יש מחלוקת אחר כך בין החכמים: ההבדל בין לשון יוון, שהוא יופי של יפת לפי המקורות שלנו, והמחשבה של יוון, זה נראה את זה אחר כך. הצד השלילי – "החשיכו עיניהם של ישראל" – בא מצד הפילוסופיה שלהם. אבל הצד החיובי, היופי של יפת, זה הלשון שלהם. וכך הוא ההסבר של הגמרא. פה המהר"ל מביא ציטוט מן הגמרא, ואני חוזר על זה:

"כלומר מן היופי של בני יפת, וזהו לשון יווני, שהוא היפה יותר, יהיה התורה באהלי שם, כי מותר להיות התורה בלשון שלהם, וכל זה מפני שיש להם החכמה יותר משאר אומות" – ולכן, אם יש כבר צורך לתרגם את התורה בלשון אחרת מלשון הקודש, אז זה קודם כול, הרשות ניתנה ללשון יוון.

ולמה היה צורך לתרגם את התורה? בכוונה אני אמרתי: אם כבר יש צורך, אז נתנו רשות לתרגם בלשון יוון. הסכנה של הסילוף [בתרגום התורה ללשון יוון] הוא פחות מכל הלשונות. לפי דעתם בגמרא, כן? אני שואל שאלה: ולמה יש צורך לתרגם את התורה בלשונות אחרות? זה שאלה פשוטה מאוד.

קהל: להפיץ?

מניטו: להפיץ? יש צורך להפיץ?

קהל: [...]

מניטו: זה משחית. זה לא הכוונה של הגמרא במה שאמרת. כדי להבין את זה: כשיגיע הזמן שיש אפשרות – ואם יש אפשרות אז יש צורך, לפי הפסוק עצמו: "וְיִשְׁכַּן בְּאֶהֱלֵי שֵׁם". אז לא רק מותר, אלא צריך להפיץ את התורה בלשון אומות העולם. אבל איזה לשון של אומות העולם? דווקא לשון יוון, מכיוון שזה היופי של יפת. זה מובן?

ברור שהיה צורך לתת ליהודים שלא היו מדברים בעברית אפשרות לתרגם בתרגום כול לשון שהיו מבינים. אבל הצורך הזה היה כבר מלפני תקופת יוון, מלפני תקופת יוון כבר, היהודים שהיו בגולה היו צריכים מתורגמן בלשון שלהם. אבל ההחלטה של הגמרא, זה במישור אחר לגמרי: התורה לוקחת כבר ממד כלל-עולמי דרך תרגום היווני. ואנחנו עדים לזה: זה קרה ככה, וזה התחיל ככה. הכוונה – זה לא לצורך היהודים שאינם מבינים בעברית. זה כבר בתקופות קודמות, היו מתורגמנים שהיו מתרגמים בלשון שהיהודים היו מבינים. אם זה ארמית, ואם זה לשון אחרת. ונראה גמרא שבת, בפרק 'כל כתיבי הקודש' (קטו ע"א), יש גם כן אותו עניין: באיזה שפה מותר, ובאיזה שפה אסור לתרגם כתבי הקודש.

ואנחנו מוצאים שהשפה הראשונה שנתנו – אפשר לומר בכת אחת: גם רשות וגם חובה לתרגם – זה לשון יוונית. אבל הכוונה זה להפצת התורה, לאו דווקא ליהודים.

הדומה הוא המסוכן: היוונים קרובים לחכמת התורה, ולכן הסכנה גדולה יותר

ולכן אנחנו נמצאים עוד בסתירה לכאורה: אם זה כל כך מסוכן, למה נתנו אפשרות לתרגם דווקא בלשון יוון? ופה המהר"ל מתחיל להסביר: מכיוון ש[זה] הצד של הנפש האנושי היותר קרוב לחכמה, מצד הכוח השכלי האנושי עצמו. זה שייכות לתרבות יוון, לחכמה כחכמה, ולכן יש איזה קירוב בין השכל היווני והכוח השכלי של התורה. ומכיוון שהיה קירוב, ורק קירוב – הייתה מלחמה. זה מה שהוא מסביר מייד. כשיש רק קירוב – אז זה רחוק מאוד. ואולי יותר רחוק ממה שאין לו קירוב כל כך. כי כשזה רחוק, באופן בולט – אין כל כך סכנה. כשזה קרוב, דומה, וזה לא ממש אותו דבר – השינוי הזה מביא ריחוק מן הקצה אל הקצה. הסכנה היא כשזה דומה, כשזה לא אותו דבר. מובן? כשהשטן מתגלה כשטן, והמלאך מתגלה כמלאך – אין סכנה לטעות, אין טעות: לשטן – יש לו פנים של שד, המלאך – יש לו פנים של מלאך. אבל כשהשטן דומה למלאך – זה מסוכן מאוד. וכשהמלאך דומה לשטן – אוי ואבוי. תפסתם את זה? יש סכנה של...

אז נמשיך: "והקירוב הזה עצמו היה גורם שרצו לאבד מהם את התורה" – זה ההסבר של המהר"ל. מכיוון – שוב אני חוזר על זה, אבל עכשיו זה פשוט, אני מקווה – מכיוון שהשכל היווני הוא שכל חריף, היא חכמה גדולה, במישור של הנפש כלל-אדמי, כלל אנושי. הוא כל כך קרוב לשכל שמתגלה בנבואה, בתורה, אבל רק קרוב. "הקירוב הזה עצמו היה גורם שרצו לאבד מהם התורה, כי אין גיבור מתקנא אלא בגיבור שכמותו, ולפיכך רצו לאבד מהם התורה. ולכך אמר כי מלכות שלישית מתייחסת אל חיה" – זה בנבואה של דניאל, תראו את זה במה שאמר הנביא לפני הפרק הזה. כשדניאל ראה את החיות שמסמלות את כל התרבויות האלו של המלכויות, אז הוא רואה חיה שלישית בצורת נמר, שיש לה ארבע כנפיים. פה יש הסבר מיוחד למהר"ל, אז נדלג קצת, כי זה לא כל כך הנושא שלנו, וצריך הרבה הקדמות כדי לפרש את הסגנון שלו, אבל אנחנו לומדים מהפירוש שלו שהנמר – ראינו את זה גם כן בעמוד הקודם – הנמר זה הכי עז בחיות, לפי הגמרא. ישראל הוא עז באומות (ביצה כה ע"ב), הנמר עז בחיות. והנמר זה מסמל את החכמה –

"[חיה] שיש לה ד' כנפיים (דניאל ז', ו'), כי החכמה הוא מתפשט בכל צדדין, לרוחב ולאורך, ואין לה גבול כלל, רק מתפשט בכל מקום. ולכך היה מדמה זה לנמר שיש

לו ד' כנפיים – זה במראה של דניאל, כן? – שהכנפיים מורים על התפשטות בכל ד' רוחות, וכבר ביארנו זה במקום אחר, וזה מבואר בכל מקום. ולכך אמר על אומה זאת 'די תְּשַׁלֵּט בְּכָל אֶרֶץ' (דניאל ב, לט) – שהיא תשלוט בכל הארץ – מאחר כי האומה הזאת יש בה החכמה, הרי השכל מתפשט בכל העולם, כי כך עניין השכל. ולכך כפי מידת השכל, היה ממשלתם בכל העולם, והכל היה כפי המידה. ולכך המלכות הזאת לא היו מתנגדים לישראל, רק מצד התורה השכלית ומצוות התורה האלוהית. וכך היה כל עניין מלכות שלישית, לבטל מישראל מעלת התורה האלוהית – המלחמה שלהם הייתה – "האלוהית", כלומר – נגד התורה כתורה, כמתחרת בחכמה האנושית, וגם כן נגד בית המקדש, העניין של הקדושה. ולכן יש שני ממדים במלחמה של היוונים נגד עם ישראל בעיקר: איסור לימוד תורה ואיסור הקדושה שבבית המקדש. רצו לעשות מזה עבודה זרה. לכן הוא אומר פה: "מעלת התורה האלוהית. וכל דבר אלוהי בפרט. [ש]היה רוצה אומה זאת שלא היה חס ושלוש לישראל מעלה אלוהית. וזה אמרם במדרש: 'וְשֵׁם הַנֶּהָר הַשְּׁלִישִׁי חֲדָקָל' (בראשית ב, יד) – זה יוון" – זה עוד מקור אחר במדרש, בויקרא רבה (יג, ה) – "שהיא חדה וקלה בגזרותיה על ישראל, ואומר להם: כתבו על קרן השור שאין לישראל חלק באלוהי ישראל", כי מלכות שלישית אומרת לישראל כתבו על קרן השור דווקא". הוא רוצה לומר – מלכות שלישית דווקא אמרו את זה: אתם עם ישראל, היהודים של אותה תקופה, תדעו: אנחנו לא רוצים שתהיו בעולם אומה בשם ישראל שיהיה לה חלק באלוהי ישראל. כי החכמה שלכם זה חכמה גדולה, אבל זה חכמה אנושית. ולכן כשתרגמו את המקרא ביוונית, הכוונה הייתה לתרגם, לסלף, להחליף את הצורה של חכמה אלוהית לחכמה אנושית. אומות העולם יש להם דת אנושית. אז אתם היהודים רוצים דת? אבל שתהיה דת אנושית.

ואתם רואים איך אנחנו חיים את כל העניינים האלו בהיסטוריה שלנו, דווקא בחברה היהודית והישראלית דווקא, כל השאלות מתעוררות. אלו שרוצים שתהיה דת יהודית, אבל דת אנושית, לא לפי ההלכה. דת אנושית. כמו שיש לנוצרים דת אנושית, כמו שיש למוסלמים דת אנושית, אז תהיה ליהודים דת אנושית – וזה נקרא 'רפורמים' וזה נקרא כל הסוגים של... אתם יודעים כל מה שמתרחש – זה תוצאות של מה שהתחיל בעימות עם יוון. זה התוצאות של ההצלחה של ההתייוונות בתוך עם ישראל,⁴ זה מובן מה שאני רומז.

4. ראו פחד יצחק, מאמר ה, אות ו.

מה בין התורה לשאר הדתות: אל שמתגלה לאדם או האדם שמתגלה אליל

אז עכשיו נתחיל בנושא שלנו: מה הייתה הסיבה, הטענה של יוון? איפה מצאו איזה עילה כדי לבקש לחסל את הייחוד של ישראל כעם נברא, כעם ה', כעם של נבואה אלוהית? איפה מצאו את העילה הזו? ונראה את זה לפי המהר"ל. אז מצאו את זה בחטא העגל.

כשאנחנו נלמד עכשיו את אותו פרק, עם ישראל נקרא: עם אשר ה' בחר בו (דברים ז, ו; וראו נוסח ברכות התורה, ברכות יא ע"ב), כדי לגלות רצון אלוהי לחיי האדם, זה נקרא 'תורה'. אנחנו לא מוצאים בשום אומה אחרת את הקשר עם הרצון האלוהי כפי שאנחנו מוצאים בישראל דרך התורה. אף על פי שיש משהו שמתקרא – להידמות לזה. למשל בנצרות, אומרים שזה דומה לישראל של התורה. או באסלאם גם כן: אומרים, טוענים שזה דומה לישראל של התורה. צריך ללמוד את זה בכוזרי, הכוזרי מסביר את זה: נצרות ואסלאם זה דת, אבל לאמתו של דבר זה פילוסופיה דתית. זה לא התגלות אלוהית כמו בנבואה, בתורה, כמו שזה היה בישראל. ושמעתי פעם דיוק על זה: אין דת אלא דברי תורה, ד"ת, אותיות ד' ת' – דברי תורה. אבל לאומות העולם יש דתות, אבל זה דתות של הרגש הדתי שבא מהאדם ומחפש את הקשר עם האל. במישור הנבואה זה ההפך הגמור: התגלות [ה]רצון האלוהי דרך הנביאים, דרך התורה, לעם מיוחד, לעם נבחר. זה מה שנפסק אחרי סיום תקופת הנבואה. והיוונים, שהיו דווקא את הכוח של החכמה של כלל-אנושות – ושוב המציאות העידה בזה: שהתרבות הנוכחית, שיש לה ממדים כלל-אוניברסליים, התחילה ביוון, לא צריך לחזור על אותה נקודה, זה ברור כן? – אז הם רצו לנתק לגמרי, בזיכרון של היהודים, שום יחס לאלוהי ישראל במובן המקראי. אלוהי ישראל שמתגלה לישראל, לא אלוהים שישראל מגלים. זה כמו שאר הדתות באומות העולם: כל אחד מגלה את האליל שלו. בתורה ההתגלות היא הפוכה לגמרי: זה האל שמתגלה לאדם, לא האדם שמחפש את האל שלו. זה מובן?

לפי דעתי זה העיקר של ההסבר של המהר"ל: מה רצו לחסל בישראל? "חלק באלוהי ישראל", במובן המקראי, דהיינו: האל שלפי המקרא מתגלה לאדם, ומגלה רצונו – רצון אלוהי, חכמה אלוהית, תורת אלוהים. ואתם רוצים דת? תהיה אנושית. זה הבעיה בכל חומרתה, ואנחנו חיים אותה. זה מובן? טוב, טוב, יש שאלות על זה? כי זה העיקר.

הטענה של אומות העולם: הקשר המיוחד בין הקב"ה לישראל נפסק בחטא העגל

אז איפה מצאו את זה? בחטא העגל. לפי דעתם, חטא העגל זה ההוכחה שישראל דומה לשאר האומות. אף על פי שקרה מה שקרה בהתגלות בסיני, אבל זה נגמר עם חטא העגל. "אין לכם חלק ונחלה באלוהי ישראל" – זה מתבסס על חטא העגל. ולכן בא המהר"ל ומסביר פרק במסכת ברכות שנתחיל בו מיד. אז זה נמצא במסכת ברכות, דף לב. זה ההמשך, אני אקרא את זה בגמרא. אז נקרא את זה, יש כמה הבדלים, נלמד את זה בגמרא (ברכות לב ע"ב):

"וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבֵנִי ה'" – זה פסוק בישעיהו (מט, יד) – "וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבֵנִי ה' וַאֲדֹנָי שְׁכִינָתִי" – אז הגמרא אומרת: "היינו עזובה היינו שכוחה!" – מה ההבדל בין "עזבני ה'" ו"ה' שכחני"? מה ההבדל בין עזיבה לשכחה? "אמר ריש לקיש: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה – כך ציון רוצה לומר: "ריבונו של עולם, אדם נושא אשה על אשתו ראשונה – זוכר מעשה הראשונה; אתה עזבתני ושכחתני". דהיינו, פה, באותו פסוק של ישעיהו, הנביא מפרש איך ישראל עצמו, ציון עצמה, מרגישה כמה שאומרים שונאי ישראל: שיש ניתוק בין אלוהי ישראל ועם ישראל. למה? מכיוון שלא רק שעזיבה [עזב אותה] לתקופה, אפילו ארוכה, אלא שכחה לגמרי. סילוק. ניתוק לגמרי.

"אמר לה הקדוש ברוך הוא: בתי, שנים-עשר מזלות בראתי ברקיע, ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלושים חיל" – "חיל" זה צבא, כן? 'צבא השמיים' – "ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלושים לגיון" – זה יחידה בצבא. פה זה השמות של הלשון היווני והרומאי שהיה משתמשים באותה תקופה, בהגדרות של יחידות, גדודים בצבא, לפי המנהג הרומאי או היווני – "ועל כל לגיון ולגיון [בראתי לו שלושים רהטון, ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלושים קרטון, ועל כל קרטון וקרטון] בראתי לו שלושים גסטרא" – "גסטרא" זה מחנה צבאי. "גוסטרא" בלטינית. "ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלוש מאות ושישים וחמשה כוכבים, כמניין ימות החמה" – דהיינו: כל העולם כולו, על כל צבאותיו – "וכולם לא בראתי אלא בשבילך"⁵ – ומיד צריך להבין את זה: העיקר של בריאת העולם זה האדם. ולפי מה שמסביר לנו המקרא, סוף סוף העיקר של האדם מתגלה בישראל, לפי דעת התורה. ולכן "כל העולם שבראתי עם כל צבאותיו" – כל זה, יש לו

5. יש לשים לב שמניטו הוגה את המילה 'בשבילך' בלשון זכר, עם קמץ בסוף, דבר המסביר את המשך דבריו.

משמעות רק גבי האדם, והאדם יש לו משמעות רק בהקשר עם ישראל. ואתה ישראל אומר: "עזבני ושכחתני"? – "ואת אמרת עזבתני ושכחתני?"

אז התשובה, בהמשך של הפסוקים בישעיהו (מט, טו): "הַתְּשַׁכַּח אִשָּׁה עוֹלָה" – "עוֹלָה" זה הבנים שלה – "אמר הקדוש ברוך הוא: כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבתי לפניי במדבר?" – קודם כול צריך להבין את הפשט של הפסוק. הנביא מסביר: בת ציון, מכיוון שמאז הפסק הנבואה, יש איזה רושם שמהו נאבד, משהו נותק בקשר שבין הקב"ה ועם ישראל. כאילו יש איזה עזיבה, שהיא לא רק עזיבה, אלא שְׁכָחָה לגמרי. כאילו ישראל נפל באותה מדרגה של שאר אומות העולם. יש במקור אחר בגמרא על הפסוק: "מִי כְמִכָּה בְּאֶלֶם ה'" (שמות טו, יא), הגמרא אומרת – צריך להבין את זה ככה: "מי כמוכה באילמים ה'" (גיטין נו ע"ב), כאילו הדיבור נפסק. ומאז כל כך הרבה זמן, שזה דומה כאילו הקב"ה שכח לגמרי את עם ישראל אשר בחר בו ביציאת מצרים.

משוא הפנים של הקב"ה: שוכח את החטאים, זוכר את הזכויות

אז התשובה של הנביא: "הַתְּשַׁכַּח אִשָּׁה עוֹלָה". האם יש דבר כזה שאם תשכח את בניה? והגמרא מפרשת את המילה "עוֹלָה" – את ה... איך אומרים את זה בערבית? את ה... טוב, את הבנים. גם אם זה קורה בעולם – וזה לא קורה בטבע שאם שוכחת את בניה – גם אם זה קורה, "מִרְחָם, בֶּן בְּטָנָה" (שם), אז הגמרא מפרשת את זה: זה (הקשר בין האם לבניה) דומה, בהיסטוריה של עם ישראל, לעולות ופטרי רחמים שהביאו דווקא אותו דור של דור המדבר שהביאו כקורבנות לקב"ה. "אמר הקב"ה: כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבתי לפניי במדבר? ! אמרה לפניו, ריבונו של עולם, הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך, שמא לא תשכח לי מעשה העגל?" – דהיינו, אם אין שכחה, אז אין שכחה על אותו חטא של ניתוק בין עם ישראל ומי שהתגלה לו בסיני.

ולכן אתם רואים איך המדרש והגמרא מגדירים מייד את אותה טענה של אומות העולם: אתם עם ישראל, אתם טוענים שיש לכם קשר יותר מְטַבְעִי בין בורא עולם שמתגלה דרך הנביאים – שהם נביאי ישראל – דווקא לישראל, "אשר בחר בנו"? אבל אנחנו יודעים שאתם, בעצמכם, אתם מנתקים את עצמכם מאותו אל "אלוהי ישראל".

6. ראו להלן, בשיעור שלישי של נר מצווה, עמוד 211 הערה 8, הסבר על המילה 'עולה' שבפסוק "התשכח אישה עולה".

עכשיו זה מובן קצת יותר הטענה שלהם: "אין לכם חלק ונחלה באלוהי ישראל". זה בא מצדכם! וההוכחה: חטא העגל. חטא העגל, דהיינו – מה קרה בסיני? "אָנְכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות כ, ב), אחר[ני] "אשר בחר בנו". מייד אחר כך – חטא העגל. אז זה ההוכחה שאין אותו קשר שאתם טוענים שיש – קשר מיוחד באלוהי ישראל. זה מובן? אז אתם רואים את האחריות של ישראל עצמו באותו סיפור. זה לא סתם טענה ריקה של אומות העולם, שהם לא רוצים שיהיה יוצא מן הכלל, דהיינו ישראל, אלא זה בא ממעשה ישראל עצמו. ולכן הטענה היא חזקה מאוד: אז אם אין שכחה – אז אין שכחה גם על החטאים, ובפרט אותו חטא של חטא העגל.

"אמר לה: 'גם אלה תשפחנה'" – פה יש איזה רמז במה שאמרו בחטא העגל: "אלה אלהיך ישאל" (שמות לב, ד). "גם אלה תשפחנה" – לפי הפשט: גם אם שוכחת את הבנים, "גם אלה" – "התשפח אשה עולה מרחם בן בטנה", "אלה" – האמהות, אם הן שוכחות את הבנים, "גם אלה תשפחנה" – "אנכי לא אשפחך". לפי הדרש בגמרא: "גם אלה" – מה שקרם (שקרה להם) בחטא העגל, "אלה אלהיך ישאל" – זה אני אשכח. אז נמשיך: "אמרה לפניו, ריבונו של עולם, הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך, שמא תשכח לי מעשה סיני?" – ו"מעשה סיני" זה דווקא הבחירה של עם ישראל. הייחוד והסגולה של עם ישראל, שבו נאמר: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". זה מה שהיוונים רוצים לחסל.

אז אתם רואים את הפרובלמטיקה: הפחד של עם ישראל: אולי אין שכחה? אז אם אין שכחה, אין שכחה על חטא העגל! והקב"ה אומר: "גם אלה תשפחנה" – חטא העגל אפשר לשכוח, אין לו כל כך חשיבות. ונראה אחר כך איך המהר"ל מסביר את זה. אז אם יש שכחה – אז אין סגולה! אם יש שכחה – תהיה שכחה גם על מעשה סיני! ולכן זה חמור מצד זה או מצד זה. זה מובן? אם אין שכחה – זה חמור, מכיוון שהיה חטא העגל; ואם יש שכחה על חטא העגל – יש שכחה! בכלל! אז אם יש שכחה – אז אולי שכח את הבחירה, שכח את הסגולה. ולכן: "אמר לה 'אנכי'" – "אנכי ה' אלהיך" – "לא אשפחך". והיינו דאמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: מאי דכתיב 'גם אלה תשפחנה'? זה מעשה העגל. 'אנכי לא אשפחך' – זה מעשה סיני". עד כאן הגמרא.

מה בין התורה לשאר הדתות: התגלות לעומת שכל אנושי

אז אנחנו רואים שלפי הגמרא יש שורש חזק מאוד באותה טענה של אומות העולם, שרוצים דווקא לסלק את הייחוד של הבחירה של עם ישראל. אני חוזר על ההגדרה: מה ההבדל

בין תורה וסתם חכמה, חכמה אנושית? "חכמה בגויים" יש, "תורה בגויים" אין. זה אנחנו לומדים ממקום אחר (איכה רבה ב, יג). אבל יש הבדל מהותי בין החכמה שיש בגויים: זה חכמה שכלית אנושית. אפילו שהיא מתוחכמת מאוד, היא בתוך הזהות הטבעית של האדם. חכמת התורה מתגלית כחכמה אלוהית. והמלחמה זה, שוב – זה לא לחסל את החכמה של התורה, אלא להגדיר אותה כחכמה, דווקא, אנושית.

וזה המלחמה שיש עכשיו בתוך עם ישראל, בין אלו שרואים את המקרא כחכמה אנושית, ואלו שממשיכים לראות את המקרא כהתגלות אלוהית נבואית. לכן המושג 'דת' בין אלו ואלו – אין לו אותה משמעות. במחנה שרואה את המקרא כחכמה גדולה, אבל אנושית – 'דת' זה דת כמו שאר הדתות. ואפשר לשנות. לפי רוח הלילה, לא היום (צחוק קל). אבל במחנה שרואה המקרא כחכמה, גילוי אלוהי, אז 'דת' זה משהו אחר לגמרי. זה מה שאנחנו מגדירים בלשון הנוכחית: 'הלכה'. ההבדל בין הלכה לרגש דתי הוא מהותי לגמרי. זה מובן?

אז הנה אנחנו רואים את מוקד הבעיה. ביוון, בישראל דאז, דהיינו בתקופת המכבים, שהטענה של עם ישראל – שיש סגולה מיוחדת לתורת ישראל – צריך לשים קץ לזה. וזה, שוב, העמדה של היוונים. זה מובן? טוב, נמשיך.

קהל: סליחה, למה בן[...] אי אפשר לומר שהיוונים, אפילו [...] אם יש חוסר [...] בכלל [...]

מניטו: אם יש חוסר – מה? (קהל: ...) אבל לא, זה ההסבר של הגמרא, לא של היוונים, כן?

קהל: כן. הגמרא מנסה להעביר לנו את תהליך המחשבה של ה...

מניטו: בישראל. לא, לא, לא. הגמרא מסבירה איך זה מתגלה בישראל. אחר כך המהר"ל יסביר איך היוונים תפסו את זה. זה מובן?

אני רוצה להסביר את השאלה שלך, לפי מה שנאמר על התחרות בין יעקב ועשיו זה במישור אחר, אבל זה מקביל לשאלה שלך: מה אמר יצחק אבינו לעשיו? "וְהָיָה פָּאֶשֶׁר תִּרְיֵד וּפְרִקְתָּ עָלָיו מַעַל צְוֹאֲרָךְ" (בראשית כז, מ), דהיינו: אם יעקב זוכה – אז עשיו יורד. אבל אם יעקב יורד – אז עשיו זוכה. זהו. איך אומרים, אני רמזתי קצת, כבר: באותה מלחמה, החוזק, הכוח של היוונים בא מהחולשה של היהודים. מכיוון שבתוך עם ישראל גם כן יש אותה בעיה – "נִתְאַמְרָ צִיּוֹן עֲזָבָנִי ה'" (ישעיהו מט, יד). זה מה שהגמרא רוצה להסביר. לכן הוספתי: אנחנו רואים בחברה היהודית, עם כל הגדלות של הכוח, שאנחנו אחרי אלפיים

שנה של גולה מחרידה, אנחנו נמצאים נאמנים לזהות של ישראל, אבל בכל זאת: אנחנו מוצאים בחברה היהודית, ובחברה הישראלית בפרט, אותה בעיה: שָׁאָלוּ, בישראל, שרוצים לראות את התורה כמו (ש)היוונים, רואים אותה! (דפיקה על השולחן). זה מובן? לכן רמזתי מקודם, זה ההסבר של הרב הוטנר ב'פחד יצחק': מכיוון שאותה מלחמה לא נגמרה – אז אי אפשר לכתוב אותה. כשתהיה גמורה יהיה לנו איזה מסכת חנוכה, זה נגמר... אתה מבחין את הבעיה. ולא אותה בעיה יש – בלי שום הומור כן? כי זה משהו טרגי – יש ממדים... שונים ומשונים... טוב, אז נחזור לעניין.

עכשיו אנחנו נמצאים אחרי הציטוט של הגמרא, והמהר"ל מתחיל להסביר כל פרט ופרט של כל המאמר. עכשיו, המאמר זה ברור לכם, כן?

משוואת הברית והשכחה

"ומה שאמר 'כלום' אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבן לפני במדבר', ולא אמר כל הקורבנות שהקריבו לפניו. וזה שבא לומר, כי אין לישראל שום הסרה מן השם יתברך" (נר מצווה, עמ' יג) – דהיינו, המהר"ל רוצה להסביר את הלשון, את הסגנון של הגמרא: למה הגמרא אמרה "כלום אשכח את העולות ופטרי רחמים שהקרבן" ולא (כל) הקורבנות? והנה ההסבר שלו: "מפני שהם נבראים מן השם יתברך בעצם וראשונה, ודבר זה אין לו סילוק והסרה" – אי אפשר לומר שאפילו משהו חמור כחטא העגל, התוצאה תהיה סילוק והסרה בין ישראל והקב"ה. מכיוון שיש איזה קשר – אני לא רוצה לומר 'טבעי', מכיוון שהמהר"ל לא השתמש בשם 'טבעי' פה, בכוונה, אבל נאמר – יש איזה קשר טבעי, בעצם, מהותי, בין ישראל והקב"ה. ולכן הוא לא אמר סתם "קורבנות שהקרבן", כי גם אומות העולם מביאים קורבנות לפני האלילים שלהם. אלא זה "עולות ופטרי רחמים". וכך הוא מסביר, כדי שנבין שאין לו, שהקשר הזה – "דבר זה אין לו סילוק והסרה כלל, עד שיהיה שייך בהם השכחה" – שכחה – "ומפני שבמדבר היה" – הייתה – "ההקרבה הראשונה, כי הקרבה הראשונה הוא עיקר ועצם הדבר, מפני שהוא התחלה, וכל התחלה הוא עיקר, והוא בעצם, לא במקרה, ולדבר שהוא עיקר ועצם אין שכחה. כי דבר שאינו עיקר והוא מקרה בלבד יש בו שכחה, לפי שהוא במקרה".

אחר כך המהר"ל יסביר את זה באופן עוד יותר עמוק: אם הקשר שבין ישראל לקב"ה בא מישראל – אז זה היה במקרה, ואפשר לדבר על איזה תקופה של שכחה. אבל הקשר לא בא מישראל לקב"ה, אלא ההפך – הקב"ה בחר בישראל, מכיוון שיש קשר בעצם, ולא במקרה – "אבל דבר שהוא עצם הדבר, אין שכחה בו. ולכן אמר כלום אשכח עצם הדבר, מה

שהקריבו לפני במדבר. וזה מורה כי ישראל עבדים לה' – דהיינו, הגמרא לא אמרה: את כל הקורבנות שהבאתם בבית המקדש, למשל, אלא דווקא הקורבנות שבמדבר. דהיינו: מייד, אחרי יציאת מצרים, דווקא במדבר, שאין שמה שום בהמות כדי למצוא להקריב קורבן, הם הביאו כקורבן, לפי הרמז שבפסוק בישעיהו: "הִתְשַׁכַּח אִשָּׁה עוֹלָה מִרְחֹם בֶּן בְּטָנָה" – הביאו את עצמם כקורבן, הקרבה. זה מובן?

"כי ישראל עבדים לה' בעצם, התשכח זה הוא תמיה" – "הִתְשַׁכַּח אִשָּׁה עוֹלָה" זה הוא תמיהה – "ואין שייך שיהיה בזה שכחה דבר שהוא עצם" – כמו שאם לא יכולה לשכוח את הבן שלה – "זה הוא תמיה", כפי שאומר המהר"ל – אז הקב"ה לא יכול לשכוח עם ישראל. ולכן, אם יש לכאורה עזיבה ושכחה, יש סיבות אחרות. והסיבות האחרות זה: חורבן הבית, והפסק הנבואה מסיבות של פיזור עם ישראל. לא שהקב"ה שכח את ישראל, אלא הנתונים המציאותיים האובייקטיביים של התגלות הנבואה נפסקו. וזה לא כי הקב"ה שכח את ישראל. הסיבה באה מישראל, לא מהקב"ה. זה סיבה חיצונית, זה לא בעצם הדבר. זה מובן. נמשיך:

"והשכחה שנאמר כאן, אין הפירוש כמו השכחה שהוא אל האדם, כי חס ושלום שיהיה נאמר שכחה בו יתברך. אבל השכחה הנאמר כאן – רצה לומר הסרה וסילוק מאיתו, כמו שאמר 'וְתִאמָר צִיּוֹן עֲזָבָנִי ה'', דהיינו הסילוק וההסרה מן השם יתברך. ואמר 'הִתְשַׁכַּח אִשָּׁה עוֹלָה', כמו שאין סילוק לפרי בטן של אם מן האם, לרוב הצירוף והחיבור שיש לאם אל בנה, כך אין סילוק ופירוד לישראל מהשם יתברך, לרוב החיבור והצירוף שיש לישראל עם השם יתברך, מצד שהם כמו בנים נחשבים. וזה נראה מצד שהקריבו לפני השם יתברך קורבנות במדבר, שאין ראוי שיהיו מקריבין שם במדבר, כי אין רגיל ושכיח שיימצא במדבר פרים, ועם כל זה הקריבו. וכל זה מפני כי עצם ישראל הם נבראים על זה, ואי אפשר שיהיו בלא זה, בפרט כאשר היה בתחילה, כאשר לקח השם יתברך את ישראל לעם, ולכך בראשונה, מיד שיצאו – ממצרים – "אף" – אף על פי – "שהיו במדבר, היו מקריבין קורבנות, והחיבור הזה הוא מצד עצם ישראל. ויש סילוק גם כן לזה, במה שישראל נפרדים מהשם יתברך על ידי מעשה עגל, שמיד שהוציא אותם ממצרים ונתן להם התורה – עשו את העגל. וזה נראה שיש פירוד וסילוק לישראל בדבר מה מן השם יתברך מצד עצם ישראל, שאילו היה לישראל חיבור לגמרי אל הקדוש ברוך הוא, מצד עצמם" – לא היו עושים את העגל.

אתם רואים את ההסבר של המהר"ל: התוצאה של חטא העגל זה ריחוק – אבל מצד ישראל, לא מצד הקב"ה. זה מובן? אם זה עוד לא מובן – נמשיך, אבל זה מה שצריך להבין לפי ההסבר של המהר"ל.

אני חוזר על זה: "שאלו היה לישראל חיבור לגמרי אל הקדוש ברוך הוא מצד עצמם", לא היו עושים את העגל. והוא אומר: "לא עשו העגל בראשית" – מהתחלה – "כאשר לקח השם יתברך את ישראל לעם. ומיד שהוציא אותם ממצרים ונתן להם התורה, עשו את העגל, ודבר זה מורה בוודאי כי יש כאן סילוק ופירוד. וכמו שיש להם חיבור וקירוב אל השם יתברך מצד עצמם, כך יש להם גם כן פירוד מצד עצמם. וזה כי כמו שיש לאב חיבור וקישור לבנו, זה לזה, מצד כי זה הוא האב וזה הבן, כך יש להם פירוד גם כן בצד מה. כי אב ובן הם מחולקים בעצמם, שזה הוא אב וזה בן, ודבר זה נחשב פירוד. ולפיכך בוודאי יש כאן סילוק ופירוד מצד זה, ולכך אמרו לישראל 'כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוהי ישראל'". לכן הטענה של היוונים: שמכיוון שהחיבור שיש בין ישראל להקב"ה בא מישראל, כשזה מסתלק – איך אומרים? – נפרד, אין שום חיבור. והטעות שלהם – כי באמת הקשר בא מהקב"ה, ולא מישראל. זה העיקר של ההסבר שלו. זה מובן?

ולכן מה שצריך להבין זה פשוט מאוד: היוונים לא מסוגלים להבין אחרת! מכיוון שאין להם שום ניסיון ממה זה התגלות, רצון אלוהי. כי לא היה בהם עניין של תורה. ולכן הם – בקננות! – הם רואים בתורת ישראל משהו דומה לחכמה אנושית כמו שיש אצלם. ומכיוון שהיה תחרות בין חכמת היהודים וחכמת היוונים, מה רצו לסלק מן העולם? – את הטענה של היהודים שזה מסוג אחר! שיש הבדל מהותי: זה לא רק (אין המדובר ב)סוג של חכמה שונה, ושאפשר להכניס את זה בתרבות כלל-עולמית, כפי שרצו היוונים באלכסנדריה.

ולכן, שוב אני חוזר על זה, ולא רק מפני שזה הבעיה שלנו עכשיו, אלא שזה הבעיה מהתחלת העניין: שזה החולשה מצד ישראל שנותן כוח לאויבי ישראל. כשהיהודים עצמם אומרים אותו דבר – אז הגויים 'עולים על העגלה'.

"כי מצד העגל, שעבדו ישראל את העגל מיד שנתן להם התורה, דבר זה מורה כי יש כאן סילוק והפרדה בעצם שלהם. ועל זה אמר כי 'גַם אֱלֹהֵי תְּשַׁכְּחָנָה', פירוש: 'אלה' הוא לשון קשה" – פה זה פירוש מיוחד למהר"ל על אותה גמרא. כי לפי פשט הגמרא – "גַם אֱלֹהֵי תְּשַׁכְּחָנָה", "אלה" זה קשור ל"אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל". אבל פה הוא מסביר כי הביטוי, המילה "אלה" – זה לשון, דבר קשה. "פירוש, 'אלה' הוא לשון קשה", כפי

שנראה מיד, "כמו שאמרו בפרק ב' דיבמות (כא ע"א) דא"ר לוי קשה עונשין" – העונשים – "של מידות" – חטא על מוסר, זה נקרא 'מידות', עונשים של מידות – "יותר מעונשין של עריות, שזה נאמר בהן 'אל': 'כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אֲנָשֵׁי הָאָרֶץ' (ויקרא יח, כז), וזה נאמר בהן 'אלה': 'כִּי תוֹעֵבֹת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל עֲשֵׂה אֱלֹה' (דברים כה, טז) – 'אלה' זה דבר יותר קשה מ'אל'. "וכל לשון 'אלה' משמע קושי, דכתיב (יחזקאל יז, יג): 'וְאֶת אֵילֵי הָאָרֶץ לְקַח' – זה לשון 'אילים', "איל". זה לשון חזק – "שהוא לשון חזק וקושי. ואמר אף על גב שהעניין הזה שהוא חיבור האם אל פרי בטנה הוא עניין חזק וקשה, שיהיה כאן סילוק ופירוד" – זה לא טבעי – "ואם כן ראוי היה מצד שישראל הם בנים שלא יהיה סילוק ושכחה לדבר זה, מכל מקום יש כאן סילוק" – "גם אלה תשכחנה" – "והסרה לדבר זה, כי אב ובן חלוקים הם, כמו שאמרנו. ולכך יש הסרה כאשר ישראל אין עושים רצונו של הקדוש ברוך הוא, ושייך בזה שכחה אילו לא היה חיבור מצד אחר לישראל, רק מצד שהם בנו". אם הסטטוס, נאמר, של ישראל זה רק להיות בנים לה' אלוהיהם – יש אפשרות של סילוק אותו חיבור מצד עצמם. אבל יש עוד סגולה אחרת, שזה בא מ"אנכי ה' אֱלֹהֶיךָ". תפסתם את העניין?

"אף כי הוא דבר קשה, היה שכחה לדבר זה. אבל החיבור והצירוף שיש לישראל אל הקדוש ברוך הוא מצד אחר, והוא חיבור מצד העילה עצמה" – הקב"ה הוא העילה של ישראל, ולא שישראל בחר בקב"ה, ולכן הוא קשור אליו. זה מובן, כן? נמשיך: "וחיבור שהוא מצד העילה, אין לדבר זה שהוא מצד העילה, יש לו שינוי" – אין דבר כזה – "כי מצד העילה אין שינוי, רק ההשתנות הוא מצד העלול, שהוא בעל שינוי. וזה מפני שאין לישראל דבר בעצמם עד שיהיה הסרה שייך בהם, רק השם יתברך בחר בם, ודבר זה הוא מצד העילה. ולכך 'אֲנֹכִי', כי ה' יתברך אמר להם 'אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ', וזהו מצד העילה, וזה אין שכחה לו, דבר שהוא מצד העילה. וזה כי 'אנכי' הוא מצד שהוא יתברך עילה להם, ובפרט עילה מחויבת, כמו שמוכיח הלשון שאמר 'אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם'. וכבר הקשו כמה חכמים, כי לא נזכר כאן שום מצווה, רק היה לו לומר 'אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם' – לכך אהיה לך לאלוהים, וכאן לא אמר דבר ציווי כלל. עד שהרבה נבוכו" – הרבה מהחכמים – "נבוכו בזה, ונתנו מספר אחר בעשרת הדיברות" – אלו שטוענים שאין עשרה מצוות ועשרת הדיברות, מכיוון שהדיברה הראשונה זה לא ציווי, אלא הגדרה, דאם לא כן היה לו לומר כפי שהוא מסביר: "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", לכן "לא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים". אלא, זה הגדרה. ואותה הגדרה – המהר"ל מגלה לנו שיש איזה הכרח חיובי שה' יהיה אלוהים של ישראל, אלוהי ישראל. מכיוון שזה בא מצדו, ולא מישראל.

שוב אני חוזר על זה, לפי דעתי זה המוקד של הנושא פה: זה לא ישראל שבחר בה, אלא ה' בחר בישראל. אבל ה' לא בחר בלי סיבה, יש סיבות שה' בחר בישראל. אבל זה לא ישראל שבחר בה. זה העניין. ואפשר גם כן להוסיף אולי עוד הסבר: בבחינת כלל ישראל – זה ה' שבחר בכלל ישראל. בבחינת יחיד – אז קורה שכל יחיד ויחיד בישראל הוא, דומה (נדמה)⁷ לו, כאילו הוא בחר במה שבחר ה'. זה מובן? אבל זה ההבדל בין יחיד וכלל. ואין יחיד מחוץ לכלל שלו.

אני עוד רוצה להוסיף משהו: ההבדל שיש באותה שאלה בין היהודים בתקופת היהדות, בתקופת הגלות, ובין הישראלים. יהודי-ישראלי זה היינו הך, הוא שייך לעם ישראל. אבל יהודי, לרוב, דומה לו שהוא חופשי להחליט אם הוא רוצה להיות יהודי או לא. זה מובן? זה ידוע. נדמה לו שמכיוון שהוא מחליט שהוא יהודי, אז הוא יהודי. ישראלי – יודע שהוא ישראלי, שהוא רוצה או לא רוצה – ככה. זה ההבדל. אבל לפי דעתי, אין הבדל. גם היהודי שדומה לו, שאם הוא מחליט מי הוא, זה אותה הגדרה: יהודי הוא לא חופשי להיות יהודי, כמו שעץ לא חופשי להיות עץ. זה משהו אחר. שמש לא חופשי להיות לבנה, ולבנה לא חופשית להיות שמש. זה דבר שבמציאות. זה קשור למה שאמרנו: שהברית בין הקב"ה לישראל – זה הברית בין הקב"ה לישראל, ולא ההפך! זה לא בין ישראל והקב"ה. אבל חוץ מזה, יש סיבות שה' בחר בישראל ולא בעם אחר. מכיוון שישראל הוא עם ה' מעיקרא, בעצם. וכעם עברי. ולכן כשמשה היה צריך להסביר לפרעה מה קורה ביציאת מצרים, הוא אומר לו: "אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עֲלֵינוּ" (שמות ה, ג). הוא לא אומר לו "אלוהי ישראל נקרא עלינו", אלא "אֱלֹהֵי הָעִבְרִים". ולכן הזהות העברית הייתה ידועה באותה תקופה. פרעה מבין במה מדובר. מה רצית?

קהל: [...]

מניטו: זה ההבדל בין... יש שני פסוקים במקרא. טוב, אני מבין את השאלה, ודווקא צריך לגלות שזה ההפך: "ואתם תהיו לי לעם ואני אהיה לכם לאלוהים", "ואני אהיה לכם לאלוהים ואתם תהיו לי לעם"⁸, אני לא זוכר בדיוק את הגרסאות, אבל זה ההפך. הפסוק שאומר: "ואתם תהיו לי לעם ואני אהיה לכם לאלוהים" – הכוונה זה לגרים. זה אדם

7. בלשונו של מניטו 'דומה' = 'נדמה'.

8. ילקוט שמעוני ירמיהו, שיב: "אמר רבה בר ר' הונא, מעלה זו יש בין ישראל לעובדי אלילים, דאילו בישראל כתיב (ירמיהו לא, לב): 'וְהָיִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם', ואילו בעובדי אלילים כתיב (שם ל, כא-כב): 'מִי הוּא זֶה עֹרֵב אֶת לְבָבוֹ לְגִשֵּׁת אֵלַי נָא ה'." וְהָיִיתָ לִי לְעָם וְאֶנֶּכִי אֶהְיֶה לָּכֶם לְאֱלֹהִים'."

שמחליט, ואז הקב"ה מקבל. הגרים, שנולדו מחוץ לישראל, והם בחרו באלוהי ישראל. אז הם בחרו להיות עמו – ואז הוא בחר להיות אלוהיהם. לגבי ישראל זה ההפך. הוא אלוהינו, ולכן אנחנו צריכים להיות עמו. אז זה בבחינת כלל. בבחינת יחיד, ברור שכל יחיד צריך להתעלות מדרגה לדרגה, אבל בזהות שלו, בטבע שלו. הטבע שלו – הוא כלל ישראל. וה' שבחר בכלל ישראל, לא כלל ישראל שבחר בה'. וההוכחה – שרוב היהודים בכל התקופות לא רוצים מזה. אנחנו ממשיכים להיות יהודים, אבל ההוכחה, וזה התחיל בחטא העגל – היהודים כאומה בין האומות לא רוצים את התורה, לא רוצים את אלוהי ישראל. זה ההוכחה שהוא בחר בנו, ולא ההפך. זה מובן?

יש משנה בפרקי אבות שמסבירה את זה (אבות פ"ד מכ"ב): יש לנו בחירה בכול, חוץ מלהיות מה שאנחנו. אני לא יכול לבחור להיות אדם או משהו אחר. אני אדם. בתוך ההגדרה של אדם, אני יהודי. אין לי בחירה בזה. זה מה שרציתי לומר. ולכן יש חיים רוחניים פנימיים עשירים לכל יהודי שהוא הולך לקראת האלוהים. אבל יש פסוק בספר שמות (יט, ג): "וּמַלְאָה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים", אז – "וַיִּקְרָא אֵלָיו ה'... לֵאמֹר". מכיוון שמשנה עלה אל האלוהים – ה' (שם הוי"ה) קרא אותו. אבל ה' שקרא אותו.⁹

קהל: [...]

מניטו: המלאכה של מי? של היהודים?

קהל: [...]

מניטו: אני לא מבין.

קהל: [...]

9. כלומר, לכאורה משה לא עלה אל האלוהים בעצמו, אלא שהוא נקרא קודם על ידי ה'. אבל ראו שמות רבה יט, ג: "אמרו רבותינו, שלושה דברים עשה משה והסכימה דעתו לדעת המקום [...] והשנייה, דרש באוהל מועד ואמר, ומה אם סיני שלא הייתה קדושתו אלא לשעת מתן תורה, לא עליתי אלא ברשות, שנאמר (שמות יט, ג): 'וַיִּקְרָא אֵלָיו ה' מִן הָהָר'. ופירש ב'עץ יוסף' שם: 'דאע"ג דכתיב תחילה 'וּמַלְאָה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים', פירושו – וכבר קרא אליו ה', כי בלא רשות לא עלה". וראו במהר"ל, בדרוש על התורה, לז ב: "כי לקניין התורה צריך שיהיה האדם מוכן לקבלה קודם... זהו שכתוב ומשה עלה ואחר כך וירד ה'. לומר, כי צריך האדם מצד עצמו תשוקה והכנה אליה קודם שמקבלה. ואין הקב"ה נותנה למי שאינו מוכן לה תחילה".

מניטו: לא, לא, מה שהגויים מגלים זה שה' בחר בישראל. ולכן הם מגלים שיש ה'. אף על פי שהיהודים לא מאמינים בו. זה מה שהגויים מגלים. כשגוי בא בישראל ורוצה להיות יהודי-ישראלי, הוא רוצה להיות שייך לאלוהי ישראל.¹⁰ אף על פי שהוא יודע שיש יהודים שלא מאמינים בזה. זה לא מכיוון שהיהודי מסר לו איזה מסר שהוא. הוא מגלה שהייתה התגלות בישראל. אפשר להסביר את זה בצורה אחרת, אבל זה פשוט מאוד. יש לי קצת ניסיון בנושא, כי אני בקשר עם הרבה גויים שלא תופסים מה שאנחנו אומרים: יהודי, אפילו לא מאמין, הוא יהודי. גוי, אפילו מאמין, הוא לא יהודי. לא תופסים את זה. זה מה שצריך לגלות. אני דיברתי פעם עם כומר... יותר מכומר, והוא לא תפס את זה. והוא מאמין במקרא – הוא קורא לזה Bible אבל זה לפי דעתו זה אותה... – הוא מאמין. אז אני שמאמין באלוהי ישראל אני לא יהודי, והיהודי הזה שהוא אתאיסט – הוא יהודי! זה הנושא פה. זה מובן? (צחוק קל)

יוון הפיצה שפה בינלאומית חדשה: המתמטיקה

קהל: [...]

מניטו: יפה. זה מה שרמזתי, אבל במהירות. אנחנו קיבלנו, בין שאר הרבה דברים מהחכמה היוונית – החכמה היוונית זה עולם ומלואו – קיבלנו שני דברים בסיסיים, איזה תפיסה של העולם החיצוני בשני הממדים האלו: ההרמוניה שיש בעולם החיצוני, החוקים של האסתטיקה. כל עם יש לו גישה, הוא רגיש, יש לו יחס לאסתטיקה. אבל התפיסה של היוונים היא בממד כלל-אוניברסלי. ובדורות הראשונים לא ראו את זה, אבל עכשיו, אחרי כל כך זמן רואים שכל העולם כולו, כשהוא רוצה להתקשר לתפיסה של העולם החיצוני מבחינת אסתטיקה, הוא מתחיל בדרך של היוונים. מזה יצא את התפיסה של המדע המודרני, שזה התחיל דווקא ביוון, שהחוקה של העולם החיצוני זה ההרמוניה שיש במתמטיקה. זה לקח הרבה הרבה זמן, עד שהחכמים, של חכמי אומות העולם, גילו את זה. אבל מי התחיל בזה? זה יוון שהתחילה בזה. שהלשון של המתמטיקה היא החוקה של המציאות החיצונית של עולמנו. עכשיו אנחנו בעידן מודרני שאנחנו רגילים לזה. זה מובן מאליו. אבל זה לא היה מובן מאליו, זה דווקא הגניוס היווני שגילה את זה.

זה מובן? כן? עוד לא.

10. כפי שאמר בועז לרות: "מַעַם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּאת לַחֲסוֹת תַּחַת פָּנָיו" (רות ב, יב).

יש מעבר בין התפיסה של החוקה של היופי, והחוקה של המציאות במישור של מדעי העולם. וצריך ללמוד את זה בספרות היוונית עצמה. הם שנתנו לעולם כולו את המתמטיקה כלשון המדע. מאיפה לקחו את זה? מהתפיסה של העולם החיצוני, ששייכת לאסתטיקה שלהם. זה מה שצריך לגלות.

ודווקא ה'פחד יצחק', הרב הוטנר (מאמר ד, ה'ז), מסביר את זה ככה: מכיוון שהנשמה של יוון היא רגישה לעשרה מאמרות, והנשמה של ישראל היא רגישה לעשרת הדיברות, אז הבורא מתגלה דרך עשרה מאמרות, זה חוקות הטבע. ומי שלומד חוקות הטבע, ורק חוקות הטבע, אז הוא מגלה טבע שהוא במישור הדטרמיניסטי. הוא רואה רק המתמטיקה שיש בעולם. ואין נשמה, אין גילוי של מה שנביאי ישראל קראו – אחר כך אנחנו קוראים לזה – 'מוסר', 'תורה'. אלא הם רגישים רק לחוקות הטבע. ולכן זה הסכנה של המחשבה שלהם: כשמשליכים את התפיסה של העולם החיצוני בעולם הפנימי. אז פה מתחילה את התחרות בין יוון וישראל. אז הנשמה של עם ישראל היא קשורה לעשרת הדיברות, יש מישהו שמדבר: "אֱנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", זה סוד הנבואה. זה מובן?

אז בכל מה שמדובר בעניין של העולם החיצוני – יוון זה המומחה. וכל מה שמדובר בעולם הנשמה, בעולם הנפש – נביאי ישראל הם המומחים. אבל מכיוון שהם תחת ההשפעה של חכמתם הם, הם לא מסוגלים לקבל שיש חכמה אחרת: החכמה של הנפש, של הנשמה, של המוסר, של הערכים. כפי שזה התגלה דרך התורה. זה קצת מובן?

יש דרך ארץ, ויש תורה. והם מומחים של הדרך ארץ, ועם ישראל הוא מומחה של התורה. אבל אמרה המשנה (אבות פ"ג מ"ז): "אם אין דרך ארץ אין תורה, ואם אין תורה אין דרך ארץ". אבל הניסיון שלנו הוא ככה, ואנחנו חיים את זה: תורה בלי דרך ארץ זה אסון, ודרך ארץ בלי תורה זה יותר חמור. זה מה שאנחנו רואים. כשבא מישהו ומדבר בשם התורה ואין לו דרך ארץ – זה הריסת, הריסות התורה. כשבא מישהו ומדבר בשם דרך ארץ, ויש לו דרך ארץ, אבל אין לו תורה, והוא אומר שזהו התורה – "דרך ארץ זה התורה" – זה גם אסון. זה מה שקורה! זה מובן?

אבל תראו גם כן בהמשך איך המהר"ל מסביר את זה, והגענו למרכז העניין, זה מה שצריך לגלות: היסטוריה של עם ישראל – קשה להסביר אותה. הנה, למשל, אני אקח דוגמה פשוטה: נוצרי הוא נוצרי במה שהוא מאמין בנצרות. אבל יש לנו הופעה כזו של יהודי, שהוא טוען שהוא יהודי במה שלא מאמין ביהדות. זו ההוכחה שהברית היא מהקב"ה לעם ישראל, ולא ההפך. זה מובן?